

Собкова С. І.,*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Собков Ю. В.,***кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ВЛАСНЕ ІМ'Я ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Стаття висвітлює актуальність проблеми дослідження власного імені людини з точки зору ставлення до нього як до одного з компонентів структури самосвідомості.

У статті наведено прізвища науковців та їх основні напрацювання, присвячені досліджуваній проблемі, а також розкриті основні рівні, на яких здійснюється наукове дослідження особистих імен: соціально-філософський-культурологічний рівень, лінгвістичний рівень, соціально-психологічний рівень (К. Хомутська).

Метою статті визначено розкриття основних підходів до вивчення власного імені людини та демонстрація його місця в структурі самосвідомості.

При викладі основного матеріалу акцентовано увагу на дослідженнях К. Хомутської, Ю. Собкова, С. Черепанової, П. Флоренського та інших.

Зауважено, що ім'я – найважливіший показник сприйняття людиною самої себе. Воно являє собою самостійну сутність, яка має свій енергетичний потенціал і впливає на свого власника (Д. Карнегі, П. Флоренський).

Описано шість виокремлених дослідниками груп імен: візантійські християнські імена, давньоруські, або дохристиянські імена, імена, запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов, нові імена, імена, запозичені із західноєвропейських мов та індивідуальні імена-новотвори.

Зауважено, що ім'я людини традиційно розглядається як її знак, до якого у неї може бути певне ставлення, і який може здійснювати вплив на її поведінку і долю. Тому у сучасному світі ця проблема приваблює і вчених у тому числі. У зв'язку з цим наведено опис існуючих теорій: соціальної, емоційної, звукової.

Акцентується на тому, що ставлення до власного імені є різновидом соціальної настанови, яка містить когнітивний, афективний, конативний складники.

Перспективами подальших досліджень у статті визначено дослідження психологічних причин і механізмів зміни та приховування власного імені.

Ключові слова: ім'я, самосвідомість, ідентифікація, Я-концепція.

Постановка проблеми. Традиційним є той факт, що в психологічній науці розвиток людської особистості традиційно пов'язують із формуванням її свідомості і самосвідомості. У цьому плані С. Рубінштейн зазначив, що самосвідомість дозволяє особі усвідомлювати себе, своє оточення, а також себе

в своїх стосунках із довкіллям [7]. Самосвідомість є пізнанням себе як об'єктивної данини [13].

Відповідно до структури самосвідомості, запропонованої В. Мухіною, одним із її компонентів поруч із домаганням на соціальне визнання, соціальним простором, психологічним часом та статевою ідентифікацією є ім'я людини. За автором, власне найменування – перша ланка структури самосвідомості, воно ідентифіковане з тілесною і духовною індивідуальністю людини. Ім'я – приватна назва людини, що дається їй насамперед при народженні. Це – знак, що дозволяє зарахувати людину до певної соціальної верстви, етносу, місця в суспільних відносинах, статі. Ім'я – це кристал особистості, який протягом життя формує і індивідуалізує людину [5]. Саме тому варто приділити увагу проясненню ролі імені в структурі самосвідомості та її впливу на характер та поведінку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню самосвідомості особистості присвячені праці таких учених: К. Абульханова-Славська, В. Аверін, А. Адлер, У. Джемс, О. Леонтьєв, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Рубінштейн, В. Столін, З. Фрейд, К.-Г. Юнг та інші. Підхід до вивчення власного імені характеризується мультидисциплінарним спрямуванням. Так, дослідження імен присутні в мовознавстві, етнографії, психології, соціології, теорії комунікації, теології, культурології тощо. У зв'язку з цим варто згадати таких вчених, як С. Булгаков, О. Лосєв, Ю. Лотман, Н. Подольская, Ю. Собков, А. Суперанская, Б. Успенський, П. Флоренський, Г. Шенкао, які в основу своїх досліджень поклали базові позиції філософії і лінгвістики стосовно сутності власного найменування і його ролі в історії розвитку людського суспільства; Г. Андреева, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв, дослідження яких присвячені особливостям соціалізації особи; А. Агафонов, Г. Акопов, Б. Ананьев, Л. Божович, Р. Бьорнс, Е. Еріксон, В. Століна, які розробляли положення про розвиток свідомості та самосвідомості; О. Асмолов, О. Ковалєв, В. М'ясищев, Л. Надірашвілі, Г. Оллпорт, П. Шіхирев, В. Ядов, праці яких належать до дослідження психології відносин.

У своїх дослідженнях К. Хомутська [12] зазначає, що на сучасному етапі можна виділити кілька рівнів, на яких здійснюється наукове дослідження особистих імен:

– на соціально-філософсько-культурологічному рівні суттєвий внесок внесли С. Булгаков, В. Леві-Брюль, О. Лосєв,

Ю. Лотман, В. Нерознак, В. Ніконов, Б. Успенский, П. Флоренський, Г. Шенкао. У роботах цих авторів ім'я розглядалося як соціальний і культурний знак, який акумулює норми, цінності, знання, традиції суспільства і вводить людину в соціум;

– на лінгвістичному рівні – роботи М. Горбаневського, О. Лосєва, Н. Подольської, Ф. де Соссюра, О. Суперанської, А. Суислової, в яких власне ім'я досліджувалося як лінгвістичний знак, що має в силу унікальності референції особливу будову, відмінну від інших мовних знаків;

– на соціально-психологічному рівні Б. Ананьєвим, Р. Бьорнсом, Г. Бурменською, І. Коном, В. Мухіною та іншими ім'я розглядалося як засіб і умова розвитку свідомості і самосвідомості, а О. Бодальовим, А. Мікляєвою – як засіб спілкування.

Метою статті є розкрити основні підходи до вивчення власного імені людини та показати його місце в структурі самосвідомості.

Виклад основного матеріалу. К. Хомутська зазначає, що «сучасна людина змушена жити в ситуації самостійного пошуку ідентичності. В якості одного з важливих засобів її ідентифікації може розглядатися власне ім'я, що несе в собі інформацію про національну, сімейну, статеву, релігійну, статево-приналежність людини, і яке виконує роль соціального знака особи. Ім'я може бути також віднесено до вербальних засобів спілкування, за допомогою якого виражаються міжособистісні стосунки. Таким чином, ім'я з перших днів життя людини вже включає її в соціум» [12, с. 2].

Ім'я – надзвичайно специфічна приватна власність. Воно дається одразу після народження людини або при її хрещенні. Переважно людина отримує його від своїх батьків, тобто воно обирається для неї батьками.

Власні імена людей, окрім ідентифікуючої, виконують індивідуалізуючу (диференціюючу) функцію в сім'ї та в суспільстві, хоча можуть бути сотні інших людей, які мають одне й те саме ім'я [9; 14].

В умовах сучасного життя країн європейської культури ім'я втратило свою міфологічність, але одночасно воно зберігає потужне значення і сенс для його носія. Ім'я має психологічне значення. Воно стає тим першим кристалом особистості, навколо якого формується усвідомлювальна людиною власна сутність. При цьому ім'я поєднується з «Я», яке також вживається для позначення людиною самої себе.

Завдяки імені і займенника «Я» дитина навчається виділяти себе як персону. Для кожної людини ім'я дуже рано набуває особистісного сенсу. Ім'я є одним із перших слів, які чує дитина, наповнених любов'ю і ніжністю матері.

Ідентифікація з іменем відбувається з перших років – дитині важко думати про себе поза ним, воно лягає в основу самосвідомості. На всіх етапах розвитку ім'я людини стає тим важливим структурним елементом самосвідомості, який багато в чому визначає її ціннісні орієнтації. Завдяки імені дитина отримує можливість представити себе як відокремленого від інших виняткового індивіда. Депривація дитини за допомогою ставлення до її імені (знецінення імені, звернення до неї на прізвище) позбавляє її впевненості в собі, знижує почуття довіри до дорослого [5].

К. Хомутською власне ім'я розглядається як соціокультурний знак особистості, що виконує ряд функцій, що сприяють її соціалізації в таких сферах, як спілкування, діяльність, розви-

ток самосвідомості, до якого у людини в процесі життя формується певне ставлення [12]. Цей соціокультурний знак людина отримує при народженні.

С. Черепанова зауважує, що у наданні імені своєрідно простежується національна самосвідомість, отже – духовний діалог поколінь Роду [14].

П. Флоренський акцентував увагу на особистих іменах людей. Він зазначав, що іменем виражається тип особистості, її онтологічна форма, яка визначає далі її духовний і душевний склад. Імена виражають типи особистісного буття [11].

Ім'я – найважливіший показник сприйняття людиною самої себе в цілому. Людина, яка приймає своє ім'я, носить його з гордістю, як правило, позитивно ставиться до себе, має досить стійку самооцінку, а неприйняття власного імені може призвести до внутрішньоособистісного конфлікту, порушення психологічної цілісності індивіда, неприйняття себе [12].

Що ж таке – людське ім'я? На думку ряду філософів, ім'я – це думкоформа, тобто самостійна сутність, яка має свій енергетичний потенціал і укладає в собі якусь певну ідею. Коли ім'я вимовляється вголос, його енергія стає дуже потужною. Воно впливає на свого власника в будь-якому випадку, але знайшовши плоть у звучанні, – особливо. Священик П. Флоренський описує випадок, коли чоловік, який втратив у результаті важкого переживання дар мови, заговорив, коли його попросили під час причастя назвати своє ім'я [2]. А. Карнегі говорить про те, що ім'я людини – найсолідший і найважливіший для неї звук на будь-якій мові. Він підкреслює, що для людини звук її імені є найсолідшим і найважливішим звуком людського мовлення [3].

Сучасні імена дослідники поділяють на шість основних груп [8]:

1. *Візантійські християнські імена*, або імена християнського календаря, запозичені разом із введенням християнства на Русі у X столітті. До візантійських імен належать, наприклад, популярні в Україні імена *Іван, Олексій, Михайло, Григорій, Петро, Федір, Ганна, Олена, Катерина*. На українському мовному ґрунті вони набули специфічного звукового оформлення, обросли різноманітними варіантами і вже давно не сприймаються як запозичені.

2. *Давньоруські, або дохристиянські* – *Володимир, Всеволод, Ростислав, Людмила, Ждан, Горобець, Красной, Любав* та інші, у тому числі кальки з грецької мови типу *Богдан, Віра, Надія, Любов* і окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, – *Ігор, Олег, Ольга*.

3. *Імена, запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов*: *Ванда, Ружена, Власта, Квітослава* та інші.

4. *Нові імена*, які почали з'являтися після революції 1917 року, коли церква була відокремлена від держави і батьки здобули право дати дітям імена, що виходили за межі канонічних. Помітну групу склали імена, що відображали революційну ідеологію, нові явища суспільного життя, реалії тогочасної дійсності: *Воля, Свобода, Слава, Октябриня, Кім, Тракторина* та інші. Імена-неологізми поповнювалися за рахунок назв квітів: *Лілія, Піонія* тощо. Іменами ставали слова типу *Геній, Ідеал, Ідея, Новела, Іскра* та подібні. Як показує мовна практика, перевірку часом витримали далеко не всі імена-неологізми 20-х років.

5. *Імена, запозичені із західноєвропейських мов*, типу *Альберт, Арнольд, Артур, Вільгельм, Франц, Жанна, Елеонора* та подібні. Їх поширенню сприяли популярні твори зарубіжної

художньої літератури, преса, радіо, кіно. Так, на честь героїнь трагедій Вільяма Шекспіра дівчаток називали *Дездемоною*, *Джульеттою*, *Офелією* на честь героїні опери Джузеппе Верді «Травіата» – *Віолеттою*. Надмірне захоплення іншомовними іменами, характерне для 20-30-х років, уже в 40-х роках різко спадає.

6. *Індивідуальні імена-новотвори*, які виникають у колі тієї чи іншої родини. До таких, наприклад, можна віднести ім'я *Вальжанна*, згадане у творі І. Григурка «Ватерлінія».

Повертаючись до питання самосвідомості особистості, варто зазначити, що вона взаємопов'язана зі сприйняттям свого «Я». Центральною ланкою в структурі самосвідомості виступає «Я» як суб'єкт, що відіграє роль активного діяльного початку під впливом різних причин (мотивів). Цю функцію «Я» виконує, використовуючи самопізнання, що тісно переплітається з емоційно-ціннісним ставленням. Результатом самопізнання є прояснення образу «Я», а іноді й конструювання нового образу «Я», до якого прагне особистість [6].

Складність осягнення імені примножується ще і взаємодією у кожній окремій особистості її імені з низкою інших формоутворювальних начал: ім'я не буває у чистому вигляді; раса, народність, родова спадковість, географічне середовище, виховання, уклад життя, характер знань тощо – все це впливає на становлення особистості. Ім'я насправді спрямовує життя особистості по відомому руслу і не дає потоку життєвих процесів протікати будь-де. Однак у цьому руслі особа має визначити власний моральний смисл. В імені, що завжди зберігає свою інваріантність як певну форму особистості, можуть виявлятися прагнення волі, сподівання серця і скерування розуму найрізноманітніші, аж до заперечення одне одного. Ім'я гнучке стосовно вимог різних чинників форми: воно знаходить у собі енергію життя і переробляється відповідно до умов країни, народності, духу часу, спадковості, навіть пристосовується до самотніх відтінків особистісних відносин [14].

Протягом життя у кожної людини складається «образ Я», формуються уявлення про саму себе, пов'язані з самооцінкою. Ім'я людини традиційно розглядається як її знак. Розв'язання питання про те, як людина ставиться до свого імені, чи вважає знаком «образу Я», чи приймає його, чи гармонізовані її уявлення про себе. Це сприятиме формуванню психологічної цілісності індивіда, розвитку його ідентичності та значною мірою буде визначати успішність його соціалізації [12].

Сьогодні багато хто говорить про вплив імені на поведінку і долю людини. Зазначається, що це було помічено ще в глибоку давнину. Люди були переконані, що ім'я здійснює величезний вплив на всі аспекти життя людини, та й не тільки її, а також міста і цілої держави. Тому здавна існує практика зміни імені у зв'язку з різними знаковими подіями в житті його носія. Так і зараз роблять, наприклад, актори, вигадуючи собі псевдоніми, або люди, що вступають у таємні товариства [1].

У сучасному світі значення імені в долі людини і його таємниці приваблюють здебільшого вчених і астрологів. Існує безліч наукових теорій, які з різних боків підходять до вивчення цієї проблеми товариства [1].

Соціальна теорія припускає, що ім'я – це згусток соціальної інформації про його носія. Тобто, знаючи одне лише ім'я, можна припускати, яка національність у його носія, його віросповідання, походження і, відштовхуючись від цього, судити про риси його характеру, будувати первісне ставлення до цієї людини.

Емоційна теорія розглядає ім'я як емоційний подразник. Говорять про «музику імен». Якщо імена звучать ласково і м'яко, то до людини переймається симпатією, інші ж, навпаки, лякають і насторожують, то хочеться закритись від носія такого імені. Потім, пізнавши людину ближче, ставлення до неї може кардинально змінитись.

Звукова теорія звертає увагу на ім'я як сукупність звуків різної висоти і тембру, які викликають різні реакції в мозку людини. Відомо, що людина завжди реагує на звуки свого імені. Згадайте, адже у кожного в житті бувало, що начебто і не слухаєш чужої розмови, а раптом вимовляється ваше ім'я і моментально спрацьовує реакція на цей подразник, Ви прислухаєтесь. Імена складаються з певного набору звуків, тому у людей з різними іменами мозкові структури, що відповідають за конкретні звуки, перебувають у стані різної збудженості.

Американські психіатри провели дослідження і дійшли висновку, що люди, які мають дивні й кумедні імена, схильні в чотири рази більше до різного роду психічних комплексів. Дитина, чиє ім'я викликає глузування оточуючих, змушена з самого дитинства знаходиться на сторожі, в оборонній позиції, бути постійно готовою боротися за нормальне ставлення до себе. Все це накладає свій відбиток на розвиток психіки людини, впливає на формування її характеру і ставлення до життя товариства [1]. Наприклад, відповідно до третього принципу гіпотези Сепіра-Уорфа, «людське пізнання не носить об'єктивний, загальнозначимий характер. Б. Уорф формулює його як принцип відносності, який говорить, що схожі явища дозволяють створити схожу картину всесвіту лише при подібності або при співвідносності мовних систем» [10, с. 175].

На думку вчених, ім'я впливає не тільки на характер людини, але і на її здоров'я. Наприклад, один англійський терапевт виявив, що пацієнти, чиї імена починаються на літери останньої третини алфавіту, в три рази частіше схильні до серцево-судинних захворювань. Помічена і курйозна статистика: дівчата з привабливими іменами погано просуваються по службі, а з некрасивими іменами – не користуються успіхом у молодих людей [4].

У свою чергу, ставлення до власного імені являє собою різновид соціальної настанови, яка містить когнітивний, афективний, конативний складники. Останній представлений лінгвістичною, соціально-психологічною, культурологічною, релігійною інформацією про власне ім'я, даними про обставини і мотиви привласнення імені. Афективний складник включає оцінку власного імені і різних його форм (скороченої, пестливої, іншомовного варіанта). Конативний компонент може виражатися в реальних або уявних діях, які спрямовані на власне ім'я [12].

Висновки. Аналіз основних підходів до вивчення власного імені засвідчує мультидисциплінарний характер цього явища. Все це підтверджує актуальність подальшого дослідження цього питання.

Ім'я розглядається як умова формування самосвідомості і як компонент її структури. Ім'я відіграє величезну роль у житті людини. Саме за його допомогою усвідомлюється людиною власна сутність. Воно є важливим елементом самосвідомості, за допомогою якого формуються ціннісні орієнтації. Ім'я також презентується як соціокультурний знак особистості, оскільки через його функції відбувається соціалізація особи. Ім'я визначає тип особистісного буття і є найважливішим показником сприйняття людиною себе. Воно виступає складником «образу Я», може впливати на поведінку і характер людини.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні психологічних причин і механізмів зміни та приховування власного імені.

Література:

1. Значення імені // Міфи чи реальність. URL: <https://molomo.com.ua/inquiry/value.html>.
2. Ім'я та доля / Журнал «Пробудження». URL: <http://waking-up.org/rozdumy/im-ya-ta-dolya/?lang=uk>.
3. Карнегі Д. Як здобувати друзів та впливати на людей / Д. Карнегі. – [пер. з англійської В. Грузин]. К. : Молодь, 1990. 168 с.
4. Людина та її ім'я. URL: <http://eti1970.blogspot.com>.
5. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития : учебник для студ. высш. учеб. заведений / В.С. Мухина. 10-е изд., перераб. и доп. М. : Издательский центр «Академия», 2006. 608 с.
6. Продан О.О. Особливості структури самосвідомості особистості: самопізнання, самоставлення, саморегулювання / О.О. Продан // Правничий вісник університету «Крюк», 2012. [вип. 11]. С. 178–184.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. СПб. : Питер, 2003. 508 с.
8. Скрипник Л.Г. Власні імена людей. Словник-довідник / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська. К. : Наукова думка, 1996. 335 с.
9. Собков Ю.В. Типологія криптонімів в англійській та українській мовах / Дисертація ... кандидата філологічних наук: 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Львів, 2008. 228 с.
10. Уорф Б. Наука и языкознание / Б. Уорф // Новое в лингвистике. Вып. 1. М., 1960. С. 169–182.
11. Флоренский П. Имена / П. Флоренский. М. : Азбука, 2011. 320 с.
12. Хомутская Е. Особенности отношения к собственному имени в различных возрастных и гендерных группах молодежи : диссертация ... кандидата психологических наук: 19.00.05 / Хомутская Екатерина Юрьевна. Самара, 2007. 159 с.
13. Щерблякина Ж.В. Взгляд С.Л. Рубинштейна на развитие самосознания личности в жизненном пути / Ж.В. Щерблякина. *Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна»*. № 1, 2009. 73 с.
14. Черепанова С.О. Філософія родознавства : Навч. посібник / С.О. Черепанова. К., 2008. 460 с.
15. Room A. Dictionary of Pseudonyms / Adrian Room. [Third edition]. Jefferson, North Carolina, and London : MsFarland & Company, Inc., Publishers, 1989. 404 p.

Sobkova S., Sobkov Yu. A person's name as an object of psychological and linguistic research

Summary. The article touches upon the significance of the issue of investigating a person's name as one of the components of self-identity.

The article refers to the scientists, whose basic works have been dedicated to the issue under studies, as well as distinguishes the most essential levels of proper names' research: social-philosophical-culturological, linguistic, social-psychological levels (K. Khomutska).

The objective of the article is to reveal the basic approaches to learning a person's name, as well as to determine its role and place within the structure of self-consciousness (self-identity).

Particular emphasis has been laid on the investigations of K. Khomutska, Y. Sobkov, S. Cherepanova, P. Florensky, and others.

It has been concluded that any name is the most important factor of human self-perception. It is an absolutely independent category that possesses its own energetic potential and affects its owner (D. Carnegie, P. Florensky).

The article describes six separate name groups that have been differentiated by various scholars: Byzantine Christian names, Old Russian or Pre-Christian names, the names borrowed from West-Slavic and South-Slavic languages, new names, the names borrowed from West-European languages, individual newly formed names.

It is worth mentioning that a person's name is traditionally regarded as his/her "sign". The latter may exercise some influence on a person, and, consequently, any human may have some peculiar attitude to it. This is why the issue under discussion is so attractive for numerous scientists. In this respect, they handle it within social, emotional and sound theories.

Particular emphasis has been laid on the fact that human's attitude to his/her name may be perceived as a kind of a social instruction, which contains cognitive, affective and connotative constituents.

The article determines further prospects of investigating the issue under studies. These might be the reasons and mechanisms of changing and hiding a person's name.

Key words: name, self-consciousness, identity, I-concept, I-image.